

Відгук офіційно
Голова спеціалізованої
вченої ради ДФ 26.133.119
С.О. Караман

Голові разової спеціалізованої вченої ради – ДФ 26.133.119
доктору педагогічних наук, професору,
професору кафедри української мови
Факультету української філології,
культури і мистецтва Київського
столичного університету імені Бориса
Грінченка Караману Станіславу
Олександровичу

ВІДГУК

офіційного опонента Бакум Зінаїди Павлівни, доктора педагогічних наук, професора, професора кафедри української філології Криворізького державного педагогічного університету про дисертаційну роботу Тарапатої Єлизавети Володимирівни «Методика формування граматичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури засобами експресивного синтаксису», подану до захисту на здобуття наукового ступеня доктора філософії з галузі 01 Освіта/Педагогіка за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки

1. Актуальність теми дисертаційної роботи

Інтеграційні тенденції у світовій економіці, запитуваність на конкурентоздатних фахівців зумовлюють об'єктивну потребу в компетентній особистості, яка мотивована на саморозвиток, спроможна розв'язувати нагальні завдання, відкрита до гнучкої міжособистісної взаємодії, підготовлена до активної життєдіяльності в умовах викликів, непрогнозованих ситуацій. Утвердження компетентної парадигми в українській освітній системі по-особливному актуалізує необхідність посилення здатності успішно соціалізуватися, провадити професійну діяльність, що ґрунтується на основі динамічного комбінування знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших якостей, які є результатом навчання на певному рівні вищої освіти. Усвідомлюючи виклики сьогодення, Єлизавета Тарапата зауважує, що сучасна вища школа має забезпечити формування фахівців, орієнтованих на розвиток мовної, зокрема граматичної, компетентності, уміння працювати з

текстом як основною одиницею навчання, аналізувати мовні явища в їх функційно-стилістичному та комунікативному вимірах. З огляду на це вважаємо, що здобувачка обрала актуальну для сучасної педагогічної науки й освітянської практики проблему, якій і донині не було присвячено спеціальних досліджень.

Роботу виконано відповідно до законодавчої та нормативної бази Міністерства освіти і науки України: Закони України: «Про вищу освіту», «Про освіту», «Про мови»; Національна доктрина розвитку освіти України в XXI столітті; Концепція мовної освіти в Україні; Загальноєвропейські Рекомендації з питань мовної освіти тощо

Дослідження здійснено в межах науково-дослідної теми кафедри української мови Факультету української філології, культури і мистецтва Київського столичного університету імені Бориса Грінченка «Динаміка мовної ситуації в місті Києві: соціолінгвістичний, лінгвокультурологічний, прагматичний, лінгводидактичний аспекти» (державний реєстр номер:0120123U102433, 2023 – 2028 рр.), а також кафедри освітології та психолого-педагогічних наук Факультету педагогічної освіти Київського столичного університету імені Бориса Грінченка «Інноваційність розвитку вищої педагогічної освіти у міждисциплінарному вимірі» (державний реєстраційний номер: 0121U000123, 2021 – 2026 рр.). Тему дисертації затвердила вчена рада Київського університету імені Бориса Грінченка (протокол № 1 від 10.10.2022 року).

2. Наукова новизна результатів дослідження полягає насамперед у тому, що *вперше досліджено* становлення та розвиток методики навчання граматики у закладах освіти засобами експресивного синтаксису; *обґрунтовано* психолого-педагогічні та лінгводидактичні засади формування граматичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури засобами експресивного синтаксису; *проаналізовано й уточнено* змістове наповнення понять «граматична компетентність майбутнього вчителя української мови і літератури»; «експресивний синтаксис у формуванні

граматичної компетентності вчителя-філолога», «навчальний текст як засіб реалізації експресивно-синтаксичного потенціалу мови»; запропоновано систему вправ і завдань для формування граматичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури засобами експресивного синтаксису; визначено критерії, показники рівнів сформованості граматичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури; розроблено методiku формування граматичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури засобами експресивного синтаксису; подальшого розвитку набули положення про оптимізацію лінгводидактичних стратегій формування граматичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури у процесі навчання синтаксису.

3. Практичне значення одержаних результатів зумовлене можливістю використання основних положень дослідження в освітньому процесі вищої школи, під час розроблення змісту програм навчальних дисциплін мовознавчого циклу, підручників, методичних посібників, у практичній роботі викладачів закладів вищої освіти.

4. Наукову обґрунтованість результатів дослідження, наукових положень, висновків і рекомендацій, викладених у тексті дисертації Тарапатої Єлизавети Володимирівни, вважаємо теоретично виваженими й експериментально достовірними. Їх підтверджено багатоаспектним аналізом досліджуваної проблеми, авторськими узагальненнями, належною джерельною базою, широкою апробацією матеріалів дослідження, достатньою кількістю публікацій, у яких подано результати дослідження, ефективною організацією етапів педагогічного експерименту, а також докладним описом отриманих результатів. Застосування доцільних для наукового пошуку теоретичних, емпіричних і статистичних методів оброблення результатів педагогічного експерименту дало змогу авторці кваліфікаційної роботи ефективно зреалізувати мету та завдання теоретико-експериментального дослідження.

Дослідно-експериментальна робота проводилася на базі Київського столичного університету імені Бориса Грінченка (акт №134-н від 24.11.2025), Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького (акт № 146/04 від 21.10.2025 р.), Волинського національного університету імені Лесі Українки (акт № 03 24/03/3504 від 06.11.2025 р.), Гданського університету (22.01.2024), Одеського національного університету імені І. І. Мечникова, Маріупольського державного університету.

5. Рівень виконання поставлених наукових завдань та оволодіння здобувачем методологією наукової діяльності

Наукові завдання і мета дослідження зреалізовані достатньо, що відображено у висновках дисертації. Зміст роботи віддзеркалює належний рівень оволодіння здобувачкою ступеня доктора філософії методологією наукової діяльності. Застосовані в дисертації методи дослідження корелюють із вимогами теоретико-експериментальних праць.

6. Апробація результатів дисертації, повнота викладу основних результатів дисертації в наукових публікаціях авторки

Матеріали, висновкові положення дисертації пройшли широку апробацію у виступах на наукових і науково-практичних конференціях (міжнародних, всеукраїнських).

Основні результати дисертаційної роботи достатньо висвітлено. За результатами дослідження опубліковано 12 одноосібних наукових праць, із них 5 – у наукових фахових виданнях України, 5 публікацій апробаційного характеру, 2 додатково відображають наукові результати дисертації.

7. Структура та зміст дисертації, її самостійність, завершеність, відповідність вимогам щодо оформлення та обсягу

Дисертація складається зі вступу, трьох розділів та висновків до них, загальних висновків, списку використаних джерел (274 найменування, із них 16 – англійською мовою), додатків. Робота містить 5 таблиць, 8 рисунків. Загальний обсяг дисертації 308 сторінок друкованого тексту, з яких 252 сторінки основного тексту.

Наукову стратегію реалізації *першого завдання* – дослідити тенденції розвитку методики навчання граматики в закладах освіти – ґрунтовно викладено в підрозділі 1.1., що віддзеркалює глибоку обізнаність дисертантки зі змістом праць науковців з досліджуваної проблеми, належне інтерпретування власної позиції в контексті дискусійних питань, пов'язаних з етапами становлення граматики. Заслугує схвальної оцінки й прагнення дослідниці виокремити напрями, що стали підґрунтям для сучасного осмислення граматичних понять (логіко-граматичний, семантико-граматичний, комунікативний). Аналіз сприяє усвідомленню того, що сучасна лінгвістика, основою якої є інтеграція здобутків різних етапів розвитку методики навчання граматики, забезпечує поєднання вивчення змісту і форми мовних одиниць, структурної організації граматичних явищ та їх значень, що створює підґрунтя освітнього процесу, зорієнтованого на підготовку фахівців, здатних до ефективної комунікації, творчого самовираження та професійної мобільності.

У процесі розв'язання *другого завдання* – проаналізувати й уточнити змістове наповнення понять дослідження – дисертантка з належною повнотою проаналізувала змістові характеристики таких базових понять, як: «синтаксис», «засоби експресивного синтаксису», «стилістичний потенціал експресивного синтаксису», «компетентність», «компетенція», «професійна компетентність», «компетентнісний підхід», «комунікативний підхід», «граматична одиниця», «граматична категорія», «граматичне значення», «граматична норма», «граматична компетентність майбутнього вчителя української мови та літератури», «лінгводидактичний напрям». Базове поняття граматичної компетентності охарактеризовано в дослідженні як здатність майбутнього вчителя-словесника, складниками якої є: оперування граматичними та системними знаннями морфологічного й синтаксичного рівнів, здійснення етапу рефлексії щодо мовної практики, виявлення комунікативної доцільності використання граматичних засобів, впровадження їх у мовну діяльність та професійну підготовку. Наголошено, що формування граматичної компетентності майбутнього вчителя-словесника доцільно здійснювати

засобами експресивного синтаксису, які розглянуто як дієвий інструмент, що забезпечує осмислення синтаксичних структур, виявлення їх функцій у тексті та актуалізацію мовної норми на рівні інтонаційно-зabarвленого мовлення.

У контексті реалізації *третього завдання* дослідження – обґрунтувати психолого-педагогічні та лінгводидактичні засади формування граматичної компетентності майбутніх учителів української мови та літератури засобами експресивного синтаксису – Єлизавета Тарапата узагальнила теоретичні напрацювання психологів, педагогів та лінгводидактів з досліджуваної проблеми, що дало змогу з'ясувати закономірності в становленні та розвитку методологічних підходів, концептуальних положень, методичних ідей задля обґрунтування психологічних чинників та лінгводидактичних засад формування граматичної компетентності майбутніх учителів української мови та літератури засобами експресивного синтаксису. Дисертантка окреслила послідовні етапи формування такої компетентності: мотиваційний, когнітивний, діяльнісний, рефлексійний. Обґрунтувала, як засоби експресивного синтаксису сприяють формуванню граматичної компетентності. Виокремила: основні підходи (компетентнісний, особистісно орієнтований, комунікативно-діяльнісний); загальнодидактичні принципи (науковості, системності й послідовності, оптимального співвідношення теоретичної та практичної підготовки студентів, урахування індивідуальних можливостей студента, наочності та організації діяльності студентів в освітньому просторі); лінгводидактичні принципи (пізнавально-практичної спрямованості навчання мови, встановлення комунікативного навантаження синтаксичних категорій); специфічні (єдність змісту і форми; взаємозв'язку з морфологією, лексикою, фонетикою, стилістикою; встановлення комунікативного навантаження синтаксичних категорій; поступове формування синтаксичних понять; вивчення граматичної термінології, взаємозв'язку синтаксису з пунктуацією та інтонацією тощо); методи навчання (інформаційно-рецептивний, бесіда викладача зі студентами, спостереження студентів над мовою, проблемного викладу, самостійної роботи з підручником, іншими довідковими джерелами,

метод вправ, рольової гри тощо); прийоми: аналіз словосполучень, поширення і скорочення речень, заміна одних синтаксичних сполучень іншими, вставка окремих компонентів речення, перебудова синтаксичної конструкції тощо. Є. Тарапата довела, що в такий спосіб застосування здобувачами засобів експресивного синтаксису на практиці дає змогу сформувати навички коректного використання мовних одиниць у різних контекстах, підвищити здатність до ефективного висловлення думок. Студенти уміють послуговуватися граматичними формами в реальних комунікативних ситуаціях, опановують творчий підхід до використання їх у мовній діяльності й розвивають здатність до свідомого вибору граматичних засобів у різних контекстах.

Відповідно до *четвертого завдання* – визначити критерії та показники рівнів сформованості граматичної компетентності майбутніх учителів української мови та літератури засобами експресивного синтаксису – дисертантка запропонувала систему критеріїв: мотиваційно-ціннісний (усвідомлення значущості граматичної підготовки для професійної діяльності, прагнення вдосконалювати мовну майстерність); гностичний (обізнаність з граматичними нормами, синтаксичними моделями та їх функціонуванням у мовленні); діяльнісний (уміння використовувати граматичні засоби, зокрема засоби експресивного синтаксису, у власному усному й письмовому висловленні); особистісно-професійний (здатність до організації ефективного мовлення в навчальній і професійній діяльності відповідно до норм сучасної української мови), які слугують підґрунтям діагностування, аналізу рівня сформованості граматичної компетентності майбутніх учителів української мови та літератури, розроблення відповідної методики.

У процесі розв'язання *п'ятого завдання* – розробити методику формування граматичної компетентності майбутніх учителів української мови та літератури засобами експресивного синтаксису й експериментально перевірити її ефективність – Єлизавета Володимирівна Тарапата створила оптимальну стратегію упровадження етапів педагогічного експерименту

(констатувального, формувального, контрольного). Результати констатувального етапу педагогічного експерименту підтвердили об'єктивну необхідність розроблення й застосування методики формування граматичної компетентності майбутніх учителів української мови та літератури засобами експресивного синтаксису, яку, відповідно до теоретично обґрунтованих лінгвістичних, психологічних і лінгводидактичних засад навчання, подано на формувальному етапі педагогічного експерименту. Методично доцільно використано різноманітні форми роботи, з-поміж яких чільне місце посідають: практичні заняття, індивідуальні, самостійні роботи й групові аналітико-дослідницького характеру; самостійна навчальна діяльність зорієнтована на аналіз наукових і навчально-методичних джерел із синтаксису сучасної української мови, праць, присвячених експресивності синтаксичних конструкцій, їх функціонально-стилістичному потенціалу та методиці навчання синтаксису в закладах вищої освіти. Дослідницькі та проблемно-пошукові методи забезпечують залучення студентів до активного пізнання граматичних явищ; встановлення причинно-наслідкових зв'язків між граматичною структурою речення та його емоційно-експресивним впливом, трансформацію нейтральних синтаксичних конструкцій у стилістично марковані тощо.

Така навчально-пізнавальна діяльність здобувачів вищої освіти дала змогу студентам усвідомити, що експресивні синтаксичні конструкції не є суто стилістичними оздобами тексту, а становлять повноцінний компонент граматичної системи мови, який забезпечує варіативність синтаксичних моделей і розширює комунікативні можливості мовлення.

Результати експериментально-дослідного навчання з'ясували ефективність запропонованої методики формування граматичної компетентності майбутніх учителів української мови та літератури засобами експресивного синтаксису. Згідно з отриманими емпіричними даними до категорії студентів із високим рівнем сформованості граматичної компетентності віднесено 33,8 % осіб експериментальних груп, 38,02 %

респондентів продемонстрували достатній рівень, 6,32 % середній, 1,59 % низький рівень. Такий розподіл результатів свідчить про позитивну динаміку сформованості граматичної компетентності в експериментальних групах і підтверджує результативність методичних рішень, реалізованих у процесі формувального етапу дослідження.

Отже, узагальнимо найбільш вагомі наукові здобутки авторки у дисертаційній праці:

1) визначено засадничі положення, що стали науковою основою для обґрунтування авторської методики формування граматичної компетентності майбутніх учителів української мови та літератури засобами експресивного синтаксису;

2) обґрунтовано доцільність реалізації особистісно зорієнтованого, компетентнісного, комунікативно-діяльнісного підходів у методиці формування граматичної компетентності майбутніх учителів української мови та літератури засобами експресивного синтаксису; визначено принципи: загальнодидактичні – традиційні і сучасні, а також лінгводидактичні – загальнометодичні та специфічні; виокремлено й схарактеризовано основні методи й прийоми, що сприяють формуванню граматичної компетентності майбутніх учителів української мови та літератури засобами експресивного синтаксису;

3) запропоновано систему вправ: перспективно-пізнавальні, аналітико-синтетичні та дослідницькі, які спрямовані на усвідомлення студентами функційно-стилістичного потенціалу експресивних синтаксичних конструкцій, активізацію мисленнєвих операцій аналізу, синтезу, узагальнення й порівняння, розвиток умінь інтерпретувати граматичні явища в контексті цілісного тексту;

4) описано розроблену та впроваджену авторську методику формування граматичної компетентності майбутніх учителів української мови та літератури засобами експресивного синтаксису, яка ґрунтується на поєднанні підходів, принципів, методів, прийомів, вправ, що уможлиблює її

використання під час усіх форматів освітнього процесу, корелює зі схарактеризованими психологічними чинниками та лінгводидактичними засадами, визначеними в дослідженні.

5) вагомим напрацюванням прикладного характеру дослідниці вважаємо змістовні додатки, розміщені на 20 сторінках, що кваліфікуємо як доцільний методичний супровід в освітянській практиці вчителів української мови, авторів підручників і навчальних програм з української мови, студентів-філологів, консультантів навчальних центрів професійного розвитку та ін.

8. Дотримання академічної доброчесності в дисертації та наукових публікаціях. Відсутність (наявність) академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації

Аналіз тексту дисертації Тарапатої Єлизавети Володимирівни свідчить, що авторка роботи дотримується норм доброчесної поведінки дослідниці. Результати перевірки дисертації на унікальність авторського тексту дають підстави стверджувати про відсутність академічного плагіату. Фактів фабрикації, фальсифікації у тексті дисертації не виявлено, дисертантка використовує цитування та покликання на використані джерела.

9. Дискусійні положення в дослідженні та зауваження до дисертації

Позитивно оцінюючи високий науковий рівень дисертації Єлизавети Володимирівни Тарапатої, обґрунтованість отриманих результатів, у контексті наукової полеміки варто вказати на деякі дискусійні положення й зауваження до роботи.

1. Авторська методика має винятково насичений педагогічний, лінгводидактичний контекст, поданий описово в тексті дисертації. Однак, із нашого погляду, вартувало зосередити увагу й на психологічних та психолінгвістичних чинниках формування граматичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури засобами експресивного синтаксису, оскільки комунікативний аспект, про який ідеться у змісті дослідження, передбачає розвиток і формування мовленнєвих здібностей та умінь, психологічні знання у сфері спілкування, психологічні стани, які

супроводжують процес комунікування. Окрім того, глибше з'ясування психологічних та психолінгвістичних засад сприяло б обґрунтуванню таких важливих компонентів у спілкуванні, як інтерактивна здатність (уміння організувати й регулювати взаємодію та вплив і досягати взаєморозуміння), що об'єднує знання соціально-комунікативних норм, зразки поведінки, соціальних ролей, контроль за поведінкою, вплив на партнера зі спілкування (уміння слухати, володіння ефективною тактикою переконання іншої людини) тощо.

2. На етапах дослідної роботи авторка використала низку ефективних методів, прийомів, вправ. Вважаємо, що у праці такого зразка необхідно методично обґрунтувати й оптимальніше реалізувати ідеї цифровізації навчання в умовах дистанційного, змішаного й очного форматів, залучати інформаційно-комунікаційні системи й сервіси, використовувати можливості цифрових ресурсів, поширених у сучасній освітній практиці. До прикладу, мережеві засоби та платформи (цифрові інструменти Google для освіти, навчальні сайти, освітні й графічні платформи, інтерактивні архітектори діаграми тощо). Окрім того, доречно було б окреслити методичні аспекти використання авторської системи вправ за індивідуальною освітньою траєкторією із застосуванням сучасних цифрових сервісів.

3. Зауваження стосується поняттєво-термінового апарату. Позитивно оцінюючи характеристику базових понять дослідження, зауважимо, що здобувачка аналізує в роботі базові суміжні поняття: «професійна компетентність», «компетентнісний підхід», «комунікативний підхід», «граматична компетентність майбутнього вчителя української мови та літератури», проте не коментує співвідношення їх в організації освітнього процесу під час формування граматичної компетентності засобами експресивного синтаксису. Під час захисту хотілося б почути пояснення, як співвідноситься досліджувана компетентність з виокремленими поняттями.

4. На етапі теоретичного аналізу Єлизавета Тарапата визначає аспекти вивчення експресивного синтаксису (афективний потенціал пунктуації;

стилістична роль абзацу та складного синтаксичного цілого; довжина речення як експресивний фактор; засоби експресивного синтаксису як складова індивідуального стилю; синтаксичні фігури та їхні стилістичні функції тощо). На жаль, дослідниця дещо обмежено з'ясувала особливості розмовного синтаксису, не переконала, що експресивні елементи «доцільно шукати і в письмовій формі», тобто текстах, що містять навмисні впливи. Робота виграла б, якби авторка конкретизувала особливості функціонування експресивних аспектів синтаксису в професійній діяльності майбутнього вчителя з урахуванням усної та писемної форм мовлення, проілюструвала теоретичні положення конкретними прикладами текстів різних стилів (художнього, публіцистичного, розмовного). Доцільно було б зацентувати увагу на науковому стилі, у якому також відбувається комунікація впливу на реципієнтів (через повідомлення про результати наукових досліджень, доведення гіпотез, пояснення явищ, представлення наукових даних тощо).

5. Загалом текст дисертації оформлено грамотно, відповідно до сучасних норм української мови, щоправда, трапляються окремі мовні огріхи, стилістичні неточності, поодинокі помилки, технічні недогляди: (*метод гранування, замість метод тронування* (с. 87); використання пасивних форм дієслова невластивих для української мови, як-от: *вивчалися, визначається*; правопис *ініціалів і прізвищ* (с. 18, 19), відсутність пробілів між ініціалами і прізвищами (с. 27); *специфічні особливості*, замість правильного *особливості*; правопис великої літери: *1. створення; 2. добір оптимальних методів; 3. створення системи вправ* тощо (с.:153, 154).

Висловлені зауваження, міркування щодо дисертаційної роботи Тарапатої Єлизавети Володимирівни мають рекомендаційний характер, а тому не ставлять під сумнів здобуті наукові результати.

10. Загальна оцінка дисертації і наукових публікацій щодо їх наукового рівня, з урахуванням дотримання академічної доброчесності, та щодо відповідності вимогам

Зважаючи на актуальність теми дослідження, обґрунтованість наукових положень, висновків, рекомендацій, повноту викладу їх у наукових публікаціях, якісну апробацію, вважаємо, що дисертація Тарапатої Єлизавети Володимирівни «Методика формування граматичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури засобами експресивного синтаксису» є завершеною, самостійно виконаною науковою працею, у якій репрезентовано нові науково обґрунтовані результати, що сукупно розв'язують наукові завдання, важливі для розвитку педагогічної галузі.

Дисертаційна робота Тарапатої Єлизавети Володимирівни відповідає вимогам п.6-9 «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 №44 (зі змінами), наказу Міністерства освіти і науки України № 40 від 12.01.2017 (зі змінами) «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації», затвердженого Міністерством юстиції України 03.02.2017 за №155/30023, а її авторка Єлизавета Володимирівна Тарапата заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі з галузі 01 Освіта/Педагогіка за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки.

Офіційний опонент:

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри української філології
Криворізького державного педагогічного
університету

Зінаїда Бакум

Зінаїди Бакум
ЗАСВІДЧУЮ:
Учений секретар
КРИВОРІЗЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ
ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Л. Савченко
12 травня 2026 р.